भेदः । यथोक्तं सां॰प्र॰भा॰ "प्रमाता चेतनः शुद्धः प्रमाणं वृत्तिरेव नः । प्रमाऽर्थाकारवृत्तीनां चेतने प्रतिबिम्बनम् । प्रतिबिम्बितवृत्तीनां विषयो मेय उच्यते । साक्षाद्दर्शनरूपं च साक्षित्वं वक्ष्यति स्वयम् । अतः स्यात् कारणाभावाद्वृत्तेः साक्ष्येव चेतनः । विष्ण्वादेः सर्वसाक्षित्वं गौणं लिङ्गाद्यभावतः" । "प्रमाणविपर्य्ययविकल्पनिद्राः स्मृतयः" पात॰सू॰ "इन्द्रियप्रणालिकया चित्तस्य बाह्यवस्तूपरागात् तद्विषयसामान्यविशेषात्मनोऽर्थस्य विशेषावधारणं प्रधाना वृत्तिः प्रत्यक्षं प्रमाणं, फलमविशिष्टः पौरुषेयश्चित्तवृत्तिबोधः" भाष्यम् "अनधिगततत्त्वबोधः पौरुषेयो व्यवहारहेतुः प्रमा तत्करणं प्रमाणम् । ननु पुरुषवर्त्ती बोधः कथं चित्तगतायावृत्तेः फलं न हि खदिरगोचरव्यापारेण परशुना पलाशे छिदा क्रियते इत्यत आह अविशिष्ट इति । न हि पुरुषगतो बोधो जन्यते अपि तु चैतन्यमेव बुद्धिदर्पणप्रतिबिम्बितं बुद्धिवृत्त्या अर्थाकारया तदाकारतामापाद्यमानं फलम् । तच्च तथाभूतं बुद्धेरविशिष्टं बुद्ध्यात्मिका वृत्तिः वृत्तिश्च बुद्ध्यात्मिकेति सामानाधिकरण्याद्युक्तः प्रमाणफलभाव इत्यर्थः" विव॰। प्रमाणस्य भावः ष्यञ् प्रामाण्य न॰ तल् प्रमाणता स्त्री त्व प्रमाणत्व न॰ प्रमाणभावे प्रमितिकरणत्वे प्रमात्वे च । उद्देश्यविधेयभावेनान्वयस्थले प्रमाणशब्दस्य प्रमाकरणपरत्वे क्वचिदेकवचनता यथा "वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमाणम्" इत्यादौ । क्वचित्तु बहुवचनता यथा "प्रत्यक्षानुमानोपमानागमाः प्रमाणानि" गौ॰सू॰। तत्र पूर्वत्र शाब्दत्वरूपप्रमात्वजातेरेकत्वात् एकवचनत्वम् । उत्तरत्र प्रत्यक्षत्वादिजातिचतुष्टयकरणानां बहुत्वात् बहुवचनता इति प्रथमाव्युत्पादे गदाधरेण प्रपञ्चितम् तत्र दृश्यम् । सामान्यत्वात् क्लीवतैवास्य । क्वचित्तु विशेषपरत्वे स्त्रीत्वपरता यथा प्रमाणी । स्त्री प्रमाणी यस्य ब॰व्री॰ "अप् पूरणीप्रमाण्योः" पा॰अप्समा॰ न कप् । श्रीप्रमाण इत्येव सि॰कौ॰ । ८परिमाणभेदे च । "प्रमाणे मात्रजद्वयसज्दघ्नचः" पा॰ वृत्तौ दृश्यम् ।

प्रमाणबाधितार्थक पु॰ प्रमाणेन बाधितोऽर्थो यस्य कप् । तर्कभेदे तर्कशब्दे ३२५५ पृ॰ दृश्यम् ।

प्रमाणिक त्रि॰ प्रमाणं सिद्धिहेतुतयाऽस्त्यस्य ठन् । प्रमाणसिद्धे "प्रमाणिका जरौ लगौ" वृ॰र॰ उक्ते अष्टाक्षरपादके २छन्दोभेदे स्त्री । ३परिमाणभेदयुते मध्यमाङ्गुलकूर्परान्तरमितपरिमाणयुते हस्ते हेमच॰ ।

प्रमातामह पु॰ प्रगतो मातामहं कार्यत्वेन अत्या॰स॰। १मातामहस्य पितरि अमरः । तस्य पत्नी ङीष् । प्रमातामही २तत्पत्न्यां स्त्री ।

प्रमातृ त्रि॰ प्रमिनोति प्र+मि–तृच् । प्रमाज्ञानकर्त्तरि । न्यायनये "यस्येप्साजिहासाप्रयुक्तस्य प्रवृत्तिः स प्रमाता" वात्स्या॰। सांख्यमते शुद्धचेतनो वृत्तिसाक्षी स । प्रमाणशब्दे तद्वाक्यम् दृश्यम् । वेदान्तिमते "मेहातीतो विशुद्धो मुनिभिरभिहितो मोहसंक्रान्तमूर्त्तिः साक्षी संवित् प्रमा तत्प्रतिफलितवपुर्गीयतेऽसौ प्रमाता" इत्युक्तदिशा अन्तःकरणवृत्तिप्रतिबिम्बितं तदवच्छिन्नं वा चैतन्यमेव प्रमाता ।

प्रमाथ पु॰प्र+मथ-भावे घञ् । १बलाद् हरणे २प्रपीडने च । बा॰ कर्त्तरि ण । ३कुमारानुचरभेदे भा॰ श॰ ४६अ॰। स्वार्थे अण् । ४शिवपारिषदप्रमथगणे पु॰हरिवं॰१८१अ॰ ५धृतराष्ट्रपुत्रभेदे पु॰ भा॰द्रो॰ १५७अ॰ ।

प्रमाथिन् त्रि॰ प्रमथ्नाति प्र+मथ–णिनि । १बलाद् हारके २पीड़के च । "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि" गीता । स्त्रियां ङीप् । सा च ३अप्सरोभेदे भा॰आ॰ १२४अ॰। ४राक्षसभेदे पु॰ भा॰ व॰ २८४अ॰

प्रमाद पु॰ प्र+मद–घञ् । १कर्त्तव्ये अकर्त्तव्यत्वधिया ततो निवृत्तौ अकर्त्तव्ये कर्त्तव्यत्वधिया तत्र प्रवृत्तौ वा अनवधानतायाम् अमरः । अनवधानताशब्दे १५२पृ॰दृश्यम् । स च तमोगुणमार्य्यः तमस्शब्दे ३२३५ पृ॰ दृश्यम् । तस्य सम्मोहरूपत्वात्तत्कार्य्यत्वं बोध्यम् ।

प्रमादवत् पु॰ प्रमादोऽस्त्यस्य मतुप् मस्य वः । १प्रमादयुते २असमीक्ष्यकारिणि जटा॰ ।

प्रमादिन् त्रि॰ प्रमादः नित्ययोगे इनि न तु अस्त्यर्थे एकाक्षरकृदन्तात् तस्य निषेधात् । नित्यप्रमादयुक्ते "एकः प्रमादी स कथं न हन्यते" श्रीधरधृतवाक्यम् ।

प्रमापण न॰ प्र+मीञ्–हिंसायां स्वार्थे णिच्–आत्वे पुक् ल्युट् । मारणे अमरः ।

प्रमायुक त्रि॰प्र +मी–ताच्छील्ये उकञ् । प्रमरणशीले "न चास्य प्रियं प्रमायुकं भवति" वृ॰उ॰। "प्रमायुकं मरणशीलम्" भा॰ । [च जटा॰ । ३परिमिते ।

प्रमित त्रि॰ प्र+मि–मी वा क्त । १ज्ञाते २प्रथमावधारिते

प्रमिताक्षरा स्त्री प्रमितानि परिमितानि अक्षराणि यस्याम् । सिद्धान्तशिरोमणिव्याख्यानरूपायां टीकायां मुहूर्त्तचिन्तामणिटीकाभेदे च "प्रमिताक्षरा सजसै-